

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการออกโฉนดที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497¹

สมศักดิ์ มณีรักษ์²

ที่ดินเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของความจำเป็นของมนุษย์ที่เรียกว่า ปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ซึ่งความหมายเดิมอาจจะเป็นเพียงที่พักพิงหรือที่อยู่อาศัย เพื่อให้เกิดความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน ในปัจจุบันองค์ประกอบสำคัญของที่อยู่อาศัยคือ ที่ดิน ซึ่งที่ดินนอกจากจะมีความจำเป็นต่อการใช้เป็นที่อยู่อาศัยแล้วยังมีความหมายรวมไปถึง ทรัพย์สิน ที่สามารถใช้ในการตีมูลค่าของทรัพย์สิน ซึ่งรวมถึงที่ดินกรรมสิทธิ์และสิทธิครอบครองที่กฎหมายได้อนุญาตให้มีการครอบครองที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและใช้เป็นทรัพย์สินต่างๆ แต่เนื่องจากระบบบริหารจัดการที่ดินของไทยให้ความสำคัญกับระบบกรรมสิทธิ์ โดยยึดติดกับเอกสารสิทธิ์ กฎหมายที่ดินได้วางหลักเกณฑ์ให้ประชาชนที่ได้ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินมาก่อน สามารถไปยื่นคำขอต่อเจ้าหน้าที่ได้ และเมื่อเจ้าหน้าที่ตรวจสอบแล้วเห็นว่าถูกต้องก็จะออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินหรือโฉนดที่ดินดังกล่าวให้บุคคลที่ขอที่ดิน สำหรับในกรณีที่ผู้ครอบครองและอยู่อาศัยในที่ดินนั้นเป็นเวลานานแต่ไม่ได้ไปขอโฉนดที่ดินหรือไม่มีการยื่นยืนยันสิทธิในการครอบครองนั้น ผู้ออกไปครอบครองการทำประโยชน์ในที่ดินให้ได้ ดังนั้น ตามกฎหมายฉบับดังกล่าวนี้ กฎหมายมุ่งเน้นการจัดการที่ดินโดยรัฐในการควบคุมการใช้ที่ดินและใช้กระบวนการพิสูจน์สิทธิในที่ดินภายใต้กรอบของกฎหมายและเอกสารของทางราชการ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่ดิน รวมถึงการบังคับใช้กฎหมายหลายฉบับทับซ้อนกันทำให้เกิดปัญหา ทั้งในแง่กฎหมายและการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนช่องว่างทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการถือครองที่ดินด้วย

อย่างไรก็ตาม ในการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน โดยเฉพาะหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินประเภทโฉนดที่ดินและหนังสือรับรองการทำประโยชน์ ทั้งภาครัฐและเอกชนต่างมีวัตถุประสงค์ตรงกันที่ต้องการให้พนักงานเจ้าหน้าที่เร่งรัดการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินให้กับประชาชนผู้ครอบครองและทำประโยชน์อยู่โดยเร็วที่สุด แต่หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการออกหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินในปัจจุบัน เป็นปัญหาอย่างมากทั้งกับตัวประชาชนผู้ขอออกโฉนดที่ดินเองและทั้งกับแนวทางการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานเจ้าหน้าที่เอง แม้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 จะได้มี

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการออกโฉนดที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.พันธ์เทพ วิฑิตอนันท์ และคณะกรรมการสอบคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรพรหม อินทรมพรรย์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คนพร จิตต์จรุงเกียรติ

²นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสงขลา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

การแก้ไขปรับปรุงมาแล้วหลายฉบับ ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นไปตามสภาพการบังคับใช้ให้เหมาะสมกับปัจจุบันให้ได้มากที่สุด แต่ก็ยังพบว่าการบังคับใช้กฎหมายที่บัญญัติไว้ในบางประการยังคงมีข้อจำกัดอยู่ จึงเป็นประเด็นปัญหาที่ทำให้ผู้ศึกษาต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อหาแนวทางแก้ไขประเด็นปัญหาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ประเด็นปัญหาที่หนึ่งปัญหาเกี่ยวกับบทนิยาม คำว่า “เขตป่าไม้ถาวร” ตามมาตรา 1

ประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา 1 ได้นิยามคำศัพท์ที่จำเป็นไว้ แต่เมื่อพิจารณาจะพบว่าในมาตรา 58 ได้มีการกล่าวถึงคำว่า “เขตป่าไม้ถาวร” ไว้ แต่ในบทนิยามของกฎหมายฉบับนี้กลับไม่ได้มีการกล่าวถึงว่าคำดังกล่าวมีความหมายว่าอย่างไร มีขอบเขตเช่นไร และเนื่องจากกฎหมายไม่ได้มีการกำหนดนิยามของคำว่า “เขตป่าไม้ถาวร” ไว้เช่นนี้ ก็อาจทำให้เกิดปัญหาในการใช้บังคับกฎหมายของเจ้าหน้าที่ได้ เนื่องจากคำว่าเขตป่าไม้ถาวรมีปรากฏอยู่ในหลายมาตราของประมวลกฎหมายที่ดิน ทั้งนี้ยังปรากฏอยู่ในกฎกระทรวง ฉบับที่ 43 (พ.ศ. 2537) ออกตามความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ด้วย อย่างไรก็ตามกฎหมายไม่ได้บัญญัติถึงคำจำกัดความของคำว่าเขตป่าไม้ถาวรไว้ด้วยเหตุผลเพราะถือว่าประมวลกฎหมายที่ดินขัดกับหลักความแน่นอนของกฎหมายทั้งยังเปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องใช้ดุลพินิจซึ่งอาจจะใช้เกินขอบเขตหรือใช้ดุลพินิจในทางมิชอบจึงจำเป็นต้องมีการแก้ไขเพื่อให้กฎหมายมีความชัดเจนขึ้นเพื่อลดการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่และส่งผลให้เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

ประเด็นปัญหาที่สองปัญหาเกี่ยวกับข้อจำกัดในการออกโฉนดที่ดินเฉพาะราย ตามมาตรา 59 และ มาตรา 59 ทวิ

โดยปกติทั่วไปหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไขในการออกเอกสารสิทธิที่ดิน หากเจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการตามระเบียบ กฎหมาย โดยเคร่งครัดแล้วก็มีใช้เรื่องง่าย ๆ ในการพิจารณาออกเอกสารสิทธิที่ดินแต่ละแปลงตามมาตรา 59 ทวิ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน ซึ่งการขออนุญาตที่ดินแบบเฉพาะราย ภายหลังประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับตามมาตรา 59 ประกอบกับมาตรา 59 ทวิ นั้นได้จะต้องมีหลักฐานการครอบครองนำมาแสดงเพื่อทำการออกโฉนดที่ดิน แต่หากบุคคลใดไม่มีหลักฐานในการครอบครองนำมาแสดงในการขออนุญาตที่ดิน บุคคลนั้นก็จะไม่สามารถมาขออนุญาตโฉนดตามมาตรา 59 ประกอบกับมาตรา 59 ทวิ ได้ แต่ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าที่ผ่านมามีราษฎรเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่ได้ดำเนินการตามขั้นตอนตามที่ระบุไว้ในมาตรา 59 ทวิ ครบ และสามารถขึ้นขอออกโฉนดที่ดินแบบเฉพาะรายได้ ดังนั้นการออกเดินสำรวจจึงมีความสำคัญกับบุคคลเหล่านี้เพื่อสามารถให้เจ้าพนักงานที่ดินออกหลักฐานหนังสือเพื่อมาขออนุญาตโฉนดที่ดิน ดังนั้นหากไม่มีเรื่องที่ต้องดำเนินการดังกล่าวแล้ว ผู้ขอก็จะต้องต้องรอไปจนกว่าจะมีการประกาศ ตามมาตรา 58 ประกอบมาตรา 58 ทวิ เป็นกรณีการออกโฉนดที่ดินแบบกลุ่มเพียงอย่างเดียว

การที่กฎหมายกำหนดไว้เช่นนี้ อาจทำให้ผู้ขอออกโฉนดต้องเสียเวลา และอาจเสียสิทธิในการออกโฉนดได้ และไม่เพียงแต่เสียเวลากลับพบว่าการออกโฉนดที่ดินเฉพาะรายนี้ ผู้ขอออกโฉนดจะต้องมีค่าใช้จ่ายอย่างอื่นอันเป็นค่าธรรมเนียมและค่าบริการ ซึ่งหากผู้ขอออกโฉนดเป็นผู้มีฐานะยากจนหรือเป็นผู้มีปัญหาทางการเงินก็อาจทำให้ต้องเสียสิทธิในการขอออกโฉนดได้ ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้อาจทำให้กลายเป็นปัญหาที่ผู้ขอออกโฉนดนั้นต้องแบกรับเพิ่มขึ้น ดังนั้น การเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา 59 จะเป็นการแก้ปัญหา

ดังกล่าวได้ อีกทั้งเพิ่มวิธีการพิจารณาในการเสียค่าธรรมเนียมและค่ารังวัดสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้ทางการเงิน แต่มีสิทธิในการออกโฉนด

ประเด็นปัญหาที่สามปัญหาเกี่ยวกับการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ในการพิจารณาการขอตรวจหลักฐานทะเบียนที่ดิน ขอดัดและขอถ่ายสำเนาเอกสาร

การขอตรวจสอบหรือตรวจหลักฐานทางทะเบียนที่ดิน กรมที่ดิน สามารถทำได้โดยยื่นแบบ ท.ด.9 ซึ่งก็คือ คำร้องขอโดยทั่วไปเช่น ขอดัดเอกสาร ขอทราบราคาประเมินที่ดิน เป็นต้น คำร้องดังกล่าวจะมีพื้นที่ให้กรอกรายละเอียดของที่ดิน เหตุแห่งการขอ และสิ่งที่ต้องการจะขอ เอกสารที่ต้องใช้ในการขอผู้ขอต้องนำบัตรประชาชนและเอกสารแสดงส่วนได้เสียในที่ดินไปด้วย (ถ้ามี) ซึ่งในการขอตรวจสอบชื่อเจ้าของที่ดินสามารถทำได้โดยยื่นคำขอและต้องมีรายละเอียดในส่วนขอเลขที่โฉนด เลขที่ดิน ระบาย ที่ตั้งของที่ดิน แปลงที่จะขอตรวจสอบว่าอยู่ตำบล อำเภอ จังหวัดอะไร โดยการขอตรวจหลักฐานทะเบียนที่ดิน ขอดัดและขอถ่ายสำเนาเอกสารนี้ จะเป็นไปประเพณีกรรมที่ดิน ว่าด้วยการตรวจหลักฐานทะเบียนที่ดิน การขอดัด ขอถ่ายสำเนาเอกสาร และการตรวจสอบหลักฐาน พ.ศ. 2556 (แก้ไขเพิ่มเติมถึงปัจจุบัน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2557) ตามข้อ 7 เมื่อมีการยื่นคำขอแล้วต่อไปจะเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานหน้าที่ในการพิจารณาคำขอนั้นโดยการใช้ดุลพินิจว่าจะให้มีการคัด ถ่ายสำเนาเอกสารตามคำขอนั้นหรือไม่ ซึ่งการที่ระเบียบฉบับนี้ให้อำนาจแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ในการพิจารณาว่าจะให้มีการคัดถ่ายเอกสารหรือไม่นั้น เป็นการให้อำนาจแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มากเกินไป จนทำให้ที่ผ่านมาเกิดการร้องเรียนถึงการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานขึ้น อีกทั้งยังทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ขออื่นหรือผู้ที่มีส่วนได้เสียกับที่ดินแปลงที่ขอยื่นคัดถ่ายได้ เนื่องจากเจ้าพนักงานหน้าที่ไม่ได้มีการอนุญาตให้มีการคัดถ่ายทะเบียนที่ดินได้ในทุกคำขอที่มีผู้ยื่น ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้ในบางรายที่จำเป็นต้องใช้ทะเบียนที่ดินเพื่อประเมินความเสี่ยงในการตัดสินใจเพื่อซื้อ หรือเช่าที่ดินในการประกอบกิจการหรือธุรกรรมใด ๆ นั้น ทำให้เกิดความผิดพลาดได้

ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องมีข้อจำกัดในการใช้ดุลพินิจของเจ้าพนักงานหน้าที่ โดยการกำหนดข้อยกเว้นในการใช้ดุลพินิจว่าคำขอแบบใดถึงจะสามารถให้คัดถ่ายได้เลยโดยไม่ต้องมีการใช้ดุลพินิจของเจ้าพนักงานหน้าที่ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้มีส่วนได้เสียกับที่ดินที่ผู้ขอได้ทำการยื่นขอดัดถ่ายทะเบียนที่ดินนั้น อีกทั้งยังเป็นการลดการร้องเรียนการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานหน้าที่อีกด้วย

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการออกโฉนดที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ผู้ศึกษาขอเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับบทนิยาม คำว่า “เขตป่าไม้ถาวร” ตามมาตรา 1

เดิม ประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา 1 ว่าด้วยเรื่องบทนิยาม ได้จำกัดความหมายของคำว่าที่ดินสิทธิในที่ดิน ใบจอง หนังสือรับรองการทำประโยชน์ ใบไต่สวน โฉนดที่ดิน แต่ไม่ได้บัญญัติถึงความหมายของคำว่าเขตป่าไม้ถาวร หมายถึง ป่าลักษณะแบบใดจึงถือว่าเป็นเขตป่าไม้ถาวร

เห็นควรเพิ่ม บทนิยามคำว่า เขตป่าไม้ถาวร แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2479 เป็น “พื้นที่ป่าไม้ตามมติคณะรัฐมนตรี และพื้นที่ป่าที่จะเปิดจัดสรรเพื่อการเกษตรกรรมหรือเพื่อใช้ ประโยชน์อย่างอื่น

ที่นำมาดำเนินการสำรวจจำแนกประเภทที่ดิน ตามขั้นตอนการจำแนกประเภทที่ดิน พื้นที่ใดสมควรสงวนเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่แน่นอน เว้นแต่จะมีการยกเลิกเขตป่าไม้ตามกฎหมายของรัฐมนตรี และให้ถือเขตพื้นที่ป่าไม้ตามที่ คณะกรรมการจำแนกประเภทที่ดินได้จำแนกไว้เป็นพื้นที่ป่าไม้ถาวร ส่วนพื้นที่ที่เหลือจากการกำหนดไว้เป็นป่าไม้ถาวรให้จำแนกเป็นที่จัดสรร เว้นแต่กฎหมายจะบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น”

2. ปัญหาเกี่ยวกับข้อจำกัดในการออกโฉนดที่ดินเฉพาะราย ตามมาตรา 59 และมาตรา 59 ทวิ เดิม ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2479

มาตรา 59 บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้มีสิทธิครอบครองที่ดินมาขอออกโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์เป็นการเฉพาะรายไม่ว่าจะได้มีประกาศของรัฐมนตรีตามมาตรา 58 แล้วหรือไม่ก็ตาม เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่พิจารณาเห็นสมควรให้ดำเนินการออกโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์แล้วแต่กรณีได้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ประมวลกฎหมายนี้กำหนด

เพื่อประโยชน์แห่งมาตรานี้ผู้มีสิทธิครอบครองที่ดินตามวรรคหนึ่งให้หมายความรวมถึงผู้ซึ่งได้ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินต่อเนื่องมาจากผู้ซึ่งมีหลักฐานการแจ้งการครอบครองด้วย”

ควรเพิ่ม วรรคสาม ในมาตรา 59 เป็น

“เพื่อประโยชน์แก่ผู้ขอออกโฉนดที่ดินเฉพาะราย ในกรณีที่ผู้ขอออกโฉนดที่ดินไม่มีหลักฐานหนังสือรับรองการทำประโยชน์ ให้เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดทำการสำรวจรังวัดทำแผนที่หรือพิสูจน์สอบสวนการทำประโยชน์สำหรับเขตจังหวัด แต่ไม่รวมถึงท้องที่ที่ทางราชการได้จำแนกให้เป็นเขตป่าไม้ถาวร ทั้งนี้ให้เจ้าพนักงานที่ดินพิจารณาจากความเป็นอยู่ และสภาพภาพของผู้ขอออกโฉนดที่ดินเพื่อพิจารณาการเรียกค่ารังวัดต่อไป”

3. ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ในการพิจารณาการขอตรวจหลักฐานทะเบียนที่ดิน ขอคัดและขอถ่ายสำเนาเอกสาร

เดิม ระเบียบกรมที่ดิน ว่าด้วยการตรวจหลักฐานทะเบียนที่ดิน การขอคัด ขอถ่ายสำเนาเอกสาร และการตรวจสอบหลักทรัพย์ พ.ศ. 2556 แก้ไขเพิ่มเติมถึงปัจจุบัน ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2557

ข้อ 11 ระบุว่า “การขอตรวจ ขอคัด หรือขอถ่ายสำเนาเอกสารต่าง ๆ หากเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประชาชนและไม่ต้องห้ามตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 หรือเป็นเอกสารที่มีลายมือชื่อของเจ้าของที่ดินหรือผู้กรณี ให้อยู่ในดุลพินิจของพนักงานเจ้าหน้าที่ ถ้ามีเหตุผลอันสมควรในการขอดำเนินการพนักงานเจ้าหน้าที่สามารถอนุญาตผู้ขอให้ขอตรวจ ขอคัด หรือขอถ่ายสำเนาเอกสารนั้นได้ทั้งหมดหรือบางส่วนตามที่เห็นสมควร โดยผู้ขอไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีส่วนได้เสียในที่ดินหรือเอกสารนั้น”

แก้ไขเพิ่มเติมเป็น

“การขอตรวจ ขอดัด หรือขอถ่ายสำเนาเอกสารต่าง ๆ หากเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประชาชน และไม่ต้องห้ามตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 หรือเป็นเอกสารที่มีลายมือชื่อของเจ้าของที่ดินหรือคู่กรณี ให้พนักงานเจ้าหน้าที่อนุญาตผู้ขอให้ขอตรวจ ขอดัด หรือขอถ่ายสำเนาเอกสารนั้น ได้ทั้งหมดหรือบางส่วนตามที่เห็นสมควร โดยผู้ขอไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีส่วนได้เสียในที่ดินหรือเอกสารนั้น”

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. ความมุ่งหมายและคำอธิบายประกอบรายมาตราของรัฐธรรมนูญแห่ง

ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2562.

นรนิติ เศรษฐบุตร. รัฐธรรมนูญไทยกับการเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม .กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.

นัฐกานต์ ขำยัง. “คำทดแทนที่เป็นธรรมตามกฎหมายว่าด้วยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์.” วิทยานพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

ภากร จินดานนท์. “ปัญหาทางกฎหมายในการให้ที่ดินตกเป็นของรัฐ: ศึกษากรณีการทอดทิ้งไม่ทำประโยชน์ในที่ดินหรือปล่อยให้เป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่า.” วิทยานพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

ศิริศักดิ์ จิงถาวรณ. “ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการถือครองที่ดินในพื้นที่ตำบลวัง สมบูรณ์ อำเภอวังสมบูรณ์ จังหวัดสระแก้ว.” วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย 12. 1 (2563): 535.

สากล พรหมสถิตย์. “สิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐.” รายงานสืบเนื่องจากการประชุม (PROCEEDINGS) การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ 1. (2561): 1074.

อารุณ วงศ์แก้ว และคณะ. “การจำกัดสิทธิการถือครองที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน: ศึกษาขอบเขต และมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย.” วารสารมนุษยศาสตร์ทางสังคมศาสตร์ 10. 3 (กันยายน – ธันวาคม 2563): 760-765.